

Terenzio, *Hec.* 33-36

*quom primum eam agere coepi, pugilum gloria
(funambuli eodem accessit exspectatio),
comitum conventu', strepitu', clamor mulierum
fecere ut ante tempus exirem foras*

Livio 34.54.4-8

*horum aedilium ludos Romanos primum senatus a populo secretus spectavit
praebuitque sermones, sicut omnis nouitas solet, aliis tandem quod multo ante debuerit
tributum existimantibus amplissimo ordini, ⁵aliis demptum ex dignitate populi quidquid
maiestati patrum adiectum esset interpretantibus et omnia discrimina talia quibus
ordines discernentur et concordiae et libertatis aequae minuendae esse: ⁶ad
quingentesimum <quinguagesimum> octauum annum in promiscuo spectatum esse;
quid repente factum cur immisceri sibi in cauea patres plebem nollent? ⁷cur diues
pauperem consessorem fastidiret? nouam, superbam libidinem, ab nullius ante gentis
senatu neque desideratam neque institutam. ⁸postremo ipsum quoque Africanum quod
consul auctor eius rei fuisset paenituisse ferunt; adeo nihil motum ex antiquo probabile
est: ueteribus, nisi quae usus euidenter arguit, stari malunt.*

Plauto, *Casina*: Prologo (vv. 1-88)

*Salvere iubeo spectatores optumos,
fidem qui facitis maxumi, et vos Fides.
si verum dixi, signum clarum date mihi,
ut vos mi esse aequos iam inde a principio sciam. 5
qui utuntur vino vetere sapientis puto
et qui libenter veteres spectant fabulas;
<atque> antiqua opera et verba cum vobis placent,
aequom est placere ante <alias> veteres fabulas:
nam nunc novae quae prodeunt comoediae
multo sunt nequiores quam nummi novi. 10
nos postquam populi rumore intelleximus
studiose expetere vos Plautinas fabulas,
antiquam eius edimus comoediam,
quam vos probastis qui estis in senioribus;
nam iuniorum qui sunt non norunt, scio; 15
verum ut cognoscant dabimus operam sedulo.
haec cum primum acta est, vicit omnis fabulas.
ea tempestate flos poetarum fuit,
qui nunc abierunt hinc in communem locum.
sed tamen absentes prosunt <pro> praesentibus. 20
vos omnes opere magno esse oratos volo,*

*benigne ut operam detis ad nostrum gregem.
 eicite ex animo curam atque alienum aes
 ne quis formidet flagitatorem suom:
 ludi sunt, ludus datus est argentariis; 25
 tranquillum est, Alcedonia sunt circum forum:
 ratione utuntur, ludis poscunt neminem,
 secundum ludos reddunt autem nemini.
 aures vocivae si sunt, animum advortite:
 comoediai nomen dare vobis volo. 30
 Clerumenoe vocatur haec comoedia
 graece, latine Sortientes. Deiphilus
 hanc graece scripsit, post id rursus denuo
 latine Plautus cum latranti nomine.
 senex hic maritus habitat; ei est filius, 35
 is una cum patre in illisce habitat aedibus.
 est e/i quidam servos, qui in morbo cubat,
 immo hercle vero in lecto, ne quid mentiar;
 is servos – sed abhinc annos factum est sedecim,
 quom conspicatust primulo crepusculo 40
 puellam exponi – adit extemplo ad mulierem
 quae illam exponebat, orat ut eam det sibi:
 exorat, aufert; detulit recta domum,
 dat erae suae, orat ut eam curet, educet.
 era fecit, educavit magna industria, 45
 quasi si esset ex se nata, non multo secus.
 postquam ea adolevit ad eam aetatem, ut viris
 placere posset, eam puellam hic senex
 amat efflictim, et item contra filius.
 nunc sibi uterque contra legiones parat, 50
 paterque filiusque, clam alter alterum:
 pater adlegavit vilicum, qui posceret
 sibi istanc uxorem: is sperat, si ei sit data,
 sibi fore paratas clam uxorem excubias foris;
 filius is autem armigerum adlegavit suom, 55
 qui sibi eam uxorem poscat: scit, si id impetret,
 futurum quod amat intra praesepis suas.
 senis uxor sensit virum amori operam dare,
 propterea una consentit cum filio.
 ille autem postquam filium sensit suom 60
 eandem illam amare et esse impedimento sibi,
 hinc adulescentem peregre ablegavit pater;
 sciens ei mater dat operam absenti tamen.
 is, ne exspectetis, hodie in hac comoedia
 in urbem non redibit: Plautus noluit, 65
 pontem interruptit, qui erat ei in itinere.
 sunt hic, inter se quos nunc credo dicere:*

*'quaeso hercle, qui/d istuc est? serviles nuptiae?
 servin uxorem ducent aut poscent sibi?
 novom attulerunt, quod fit nusquam gentium.'* 70
*at ego aio id fieri in Graecia et Carthagini,
 et hic in nostra terra in Apulia;
 maioreque opere ibi serviles nuptiae
 quam liberales etiam curari solent;
 id ni fit, mecum pignus si quis volt dato* 75
*in urnam mulsi, Poenus dum iudex siet
 vel Graecus adeo, vel mea causa Apulus.
 quid nunc? nihil agitis? sentio, nemo sitit.
 revortar ad illam puellam expositiciam:
 quam servi summa vi sibi uxorem expetunt,* 80
*ea invenietur et pudica et libera,
 ingenua Atheniensis, neque quicquam stupri
 faciet profecto in hac quidem comoedia.
 mox hercle vero, post transactam fabulam,
 argentum si quis dederit, ut ego suspicor,* 85
*ultra ibit nuptum, non manebit auspices.
 tantum est. valete, bene rem gerite et vincite
 virtute vera, quod fecistis antidhac.*

Tacito, Ann. 4.14.3

*variis dehinc et saepius inritis praetorum questibus, postremo Caesar de immodestia
 histrionum rettulit: multa ab iis in publicum seditiose, foeda per domos temptari; Oscum
 quondam ludicrum, levissimae apud vulgum oblectationis, eo flagitiorum et virium
 venisse <ut> auctoritate patrum coercendum sit. pulsi tum histriones Italia.*

Svetonio, Cal. 27.4

Atellanae poetam ob ambigui ioci uersiculum media amphitheatri harena igni cremavit.

Seneca, Tranq. 11.8

*Publilius, tragicis comicisque uehementior ingeniis quotiens mimicas ineptias et uerba
 ad summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia coturno, non tantum sipario,
 fortiora et hoc ait:*

“cuius potest accidere quod cuiquam potest”.

*Hoc si quis in medullas demiserit et omnia aliena mala, quorum ingens cotidie copia
 est, sic aspexerit tamquam liberum illis et ad se iter sit, multo ante se armabit quam
 petatur; sero animus ad periculorum patientiam post pericula instruitur.*

Seneca, Epist. 8.8-10

Quam multi poetae dicunt quae philosophis aut dicta sunt aut dicenda! Non attingam tragicos nec togatas nostras (habent enim hae quoque aliquid severitatis et sunt inter comoedias ac tragoedias mediae): quantum disertissimorum versuum inter mimos iacet! quam multa Publilii non excalceatis sed coturnatis dicenda sunt! ⁹*Unum versum eius, qui ad philosophiam pertinet et ad hanc partem quae modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostro habenda: “alienum est omne quidquid optando evenit”.* ¹⁰*Hunc sensum a te dici non paulo melius et adstrictius memini: “non est tuum fortuna quod fecit tuum”. Illud etiam nunc melius dictum a te non praeteribo: “dari bonum quod potuit auferri potest”.*

Seneca, Epist. 108.8

Facile est auditorem concitare ad cupidinem recti; omnibus enim natura fundamenta dedit semenque virtutum. Omnes ad omnia ista nati sumus: cum inritator accessit, tunc illa animi bona veluti sopita excitantur. Non vides quemadmodum theatra consonent quotiens aliqua dicta sunt quae publice adgnosimus et consensu vera esse testamur?

Laberio, fr. 50a Panayotakis (90-97 Bonaria; Gellio X 17, 1-3)

*Democritus Abderites physicus philosophus
clipeum constituit contra exortum Hyperionis,
oculos effodere ut posset splendore aereo.
Ita radiis solis aciem effodit luminis,
malis bene esse ne videret civibus.
sic ego fulgentis splendorem pecuniae
volo elucidificare exitum aetatis meae,
ne in re bona videam esse nequam filium.*

5

Tertulliano, Apol. 15.1-3

Cetera lasciviae ingenia etiam voluptatibus vestris per deorum dedecus operantur. Dispiciate Lentulorum et Hostiliorum venustates, utrum mimos an deos vestros in iocis et strophis rideatis: “moechum Anubin” et “masculum Lunam” et “Dianam flagellatam” et “Iovis mortui testamentum recitatum” et “tres Hercules famelicos irrisos”. ²*Sed et histrionum litterae omnem foeditatem eorum designant. Luget Sol filium de caelo iactatum laetantibus vobis, et Cybele pastorem suspirat fastidiosum non erubescens vobis, et sustinetis Iovis elogia cantari, et Iunonem Venerem Minervam a pastore iudicari.* ³*Ipsam quod imago dei vestri ignominiosum caput et famosum vestit, quod corpus impurum et ad istam artem effeminatione productum Minervam aliquam vel Herculem repraesentat, nonne violatur maiestas et divinitas constupratur laudantibus vobis?*

Macrobio, Sat. 2.7.10-19

¹⁰*Publii autem sententiae feruntur lepidae et ad communem usum adcommodatissimae, ex quibus has fere memini singulis versibus circumscriptas:*

¹¹*Beneficium dando accepit qui digno dedit.*

Feras, non culpes, quod mutari non potest.

Cui plus licet quam par est plus vult quam licet.

Comes facundus in via pro vehiculo est.

Frugalitas miseria est rumoris boni.

Heredis fletus sub persona risus est.

Furor fit laesa saepius patientia.

Inprobe Neptunum accusat qui iterum naufragium facit.

Nimum altercando veritas amittitur.

Pars beneficii est, quod petitur si cito neges.

Ita amicum habeas, posse ut fieri hunc inimicum putes.

Veterem ferendo iniuriam invites novam.

Numquam periculum sine periculo vincitur.

¹²*Sed quia semel ingressus sum scenam loquendo, non Pylades histrio nobis omittendus est, qui clarus in opere suo fuit temporibus Augusti et Hylam discipulum usque ad aequalitatis contentionem eruditione provexit.* ¹³*Populus deinde inter utriusque suffragia divisus est, et cum canticum quoddam saltaret Hylas cuius clausula erat: Τὸν μέγαν Ἀγαμέμνονα, sublimem ingentemque Hylas velut metiebatur. Non tulit Pylades, et exclamavit e cavea: Σὺ μακρὸν οὐ μέγαν ποιεῖς.* ¹⁴*Tunc eum populus coegit idem saltare canticum: cumque ad locum venisset quem reprehenderat, expressit cogitantem, nihil magis ratus magno duci convenire quam pro omnibus cogitare.*

¹⁵*Saltabat Hylas Oedipodem, et Pylades hac voce securitatem saltantis castigavit: Σὺ βλέπεις.* ¹⁶*Cum in Herculem furentem prodisset et nonnullis incessum histrioni convenientem non servare videretur, deposita persona ridentes increpuit: Μωροὶ, μαινόμενον ὄρχοῦμαι.* ¹⁷*Hac fabula et sagittas iecit in populum. Eandem personam cum iussu Augusti in triclinio ageret, et intendit arcum et spicula inmisit. Nec indignatus est Caesar eodem se loco Pyladi quo populum Romanum fuisse.* ¹⁸*Hic, quia ferebatur mutasse rudis illius saltationis ritum, quae apud maiores viguit, et venustam induxisse novitatem, interrogatus ab Augusto, quae saltationi contulisset, respondit:*

Ἀλλῶν συρίγγων τ' ἔνοπην, ὀμαδὸν τ' ἀνθρώπων.

¹⁹*Idem cum propter populi seditionem pro contentione inter se Hylamque habita concitatam indignationem excepisset Augusti, respondit: Καὶ ἀχαριστεῖς βασιλεῦ· ἔασον αὐτοὺς περὶ ἡμᾶς ἀσχολεῖσθαι.*

Apuleio, Flor. 9.1-8

¹*Si quis forte in hoc pulcherrimo coetu ex illis inuisoribus meis malignus sedet,*
²*quoniam ut in magna ciuitate hoc quoque genus inuenitur, qui meliores obtrectare malint quam imitari et, quorum similitudinem desperent, eorundem adfectent similitatem, scilicet uti, qui suo nomine obscuri sunt, meo innotescant, –*³*si qui igitur ex illis liuidis splendidissimo huic auditorio uelut quaedam macula se immiscuit,*
⁴*uelim paulisper suos oculos per hunc incredibilem consessum circumferat contemplatusque frequentiam tantam, quanta ante me in auditorio philosophi nunquam uisitata est,*
⁵*reputet cum animo suo, quantum periculum conseruandae existimationis hic adeat, qui contemni non consueuit, cum sit arduum et oppido difficile uel modicae paucorum expectationi satisfacere,*
⁶*praesertim mihi, cui et ante parta existimatio et uestra de me benigna praesumptio nihil quicquam sinit neglegenter ac de summo pectore hiscere.*
⁷*quis enim uestrum mihi unum soloecismum ignouerit? quis uel unam syllabam barbaram pronuntiatam donauerit? quis incondita et uitiosa uerba temere quasi delirantibus oborientia permiserit blaterare? quae tamen aliis facile et sane meritissimo ignoscitis.*
⁸*meum uero unumquodque dictum acriter examinatis, sedulo pensiculatis, ad limam et lineam certam redigitis, cum torno et coturno uero comparatis. tantum habet uilitas excusationis, dignitas difficultatis.*

Cicerone, De Or. 3.198

Verum ut in versu vulgus, si est peccatum, videt, sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit; sed poetae non ignoscit, nobis concedit: taciti tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectumque cernunt.

Cicerone, Orat. 168

Ergo et hi numeri sint cogniti et genus illud tertium explicetur quale sit, numerosae et aptae orationis. quod qui non sentiunt, quas auris habeant aut quid in his hominis simile sit nescio. meae quidem et perfecto completoque uerborum ambitu gaudent et curta sentiunt nec amant redundantia. quid dico meas? contiones saepe exclamare vidi, cum apte uerba cecidissent.

CIL 4.4966-67 = CLE 934-935 (Tiburtinus)

*Quid fi]t? ui me oculei pos(t)quam deducxstis in ignem,
no]n ob uim uestreis largificatis geneis.
porro] non possunt lacrumae restinguere flam(m)am:
hae]c os incendunt tabificantque animum.
iamque omnes] ueicinei incendia participantur,
sei faciam] flammam tradere utei liceat*

CLE 950

o utinam liceat collo complexa tenere
 braciola et teneris | oscula ferre labris
 I nunc, <et> uentis tua gaudia, pupula, crede: |
 <pupula>, crede mihi, leuis est natura uirorum.
 Saepe ego sub media | uigilabam, perdita, nocte 5
 haec mecum meditans: “multos | [Fortuna] quos supstulit ante,
 Fors modo proiectos [subito] | praecipitesque premit;
 sic Venus ut subito coniunxit | corpora amantum,
 diuellit lux, et se... |
 paries quid ama...

ILS 8393 (Laudatio Turiae)

...

Acerbissimum tamen in vi[ta] mihi accidisse tua vice fatebo[r reddito me jam] cive patriae beneficio et i[ud]icio apsentis Caesaris Augusti, [quom per te] de restitutione mea M. L[epi]dus conlega praesens interp[ellaretur et ad eius] pedes prostrata humi [n]on modo non adlevata sed tra[cta et servilem in] modum rapsata, livori[ibus c]orporis repleta, firmissimo [animo eum admone]res edicti Caesaris cum g[r]atulatione restitutionis me[ae auditisque verbis eti]am contumeliosis et cr[ud]elibus exceptis vulneribus pa[lam ea praeferes] ut auctor meorum peric[ul]orum notesceret. Quoi no[cuit mox ea res].
 Quid hac virtute efficaciu[s], praebere Caesari clementia[e locum et cum cu]stodia spiritus mei not[a]re inportunam crudelitatem [Lepidi egregia tua] patientia?
 Sed quid plura? Parcamu[s] orationi, quae debet et potest e[ss]e brevis, ne maxi]ma opera tractando pa[r]um digne peragamus, quom pr[o magnitudine erga me] meritorum tuorum oc[ulis] omnium praeferam titulum [vitae servatae.]

...

ILS 5795 (Nonius Datus)

...Profectus sum et inter vias latrones sum passus; nudus saucius evasi cum meis; Saldas veni; Clementem procuratorem conveni. Ad montem me perduxit; ube cuniculum dubii operis flebant, quasi relinquendus habebatur, ideo quod perforatio operis cuniculi longior erat effect., quam montis spatium. Apparuit fossuras a rigorem errasse, adeo ut superior fossura dextram petit ad meridiem versus, inferior similiter dextram suam petit at septentrionem: duae ergo partes relicto rigore errabant. Rigor autem depalatus erat supra montem ab orientem in occidentem. Ne quis tamen legenti error fiat de fossuris, quot est scriptum ‘superior’ et ‘inferior’, sic intellegamus: ‘superior’ est pars, qua cuniculus aquam recipit, inferior qua emittit...

Cicerone, Fam. 9.21.1

verum tamen quid tibi ego videor in epistulis? nonne plebeio sermone agere tecum? nec enim semper eodem modo. quid enim simile habet epistula aut iudicio aut contioni? quin ipsa iudicia non solemus omnia tractare uno modo. privatas causas et eas tenuis agimus subtilius, capitis aut famae scilicet ornatius. epistulas vero cottidianis verbis texere solemus.

CLE 1559 (Epitaffio per Bassa)

*Bassa, uatis quae Laberi coniuga, hoc alto sinu
frugae matris quiescit, moribus priscis nurus.
animus sanctus cum maritost, anima caelo reddita est.
Parato hospitium; cara iungant corpora
haec rursum nostrae, sed perpetuae, nuptiae. 5
In spica et casia es, benedora stacta et amomo.
inde oro gramenue nouum uel flos oriatur,
unde coronem amens aram carmenque meum et me.
purpureo uarum uitis depicta racemo
quattuor amplesast ulmos de palmite dulci. 10
scaenales frondes detexant hinc geminam umbram
arboream procaeram et mollis uincla maritae.
Hic corpus uatis Laberi, nam spiritus iuit
illuc unde ortus. quaerite fontem animae.
Quod fueram non sum, sed rursum ero quod modo non sum. 15
ortus et occasus uitaque morsque itidest*

Historia Augusta, Alb. 12.5-12

Exstat epistula Severi, quae ostendit animum suum, missa ad senatum, cuius hoc exemplum est: “Nihil mihi gravius potest evenire, patres conscripti, quam ut vestrum iudicium Albinus haberet potius quam Severus. [...] unum ex Afris et quidem Hadrumentinis, fingentem quod de Ceioniorum stemmate sanguinem duceret, usque adeo extulistis, ut eum principem habere velletis me principe, salvis liberis meis. [...] quin etiam audiendus in senatu fuit Statilius Corfulenus, qui honores Albino et eius fratri decernendos ducebat, cui hoc superfuit, ut de me illi decerneret homo nobilis et triumphum. maior fuit dolor, quod illum pro litterato laudandum plerique duxistis, cum ille neniis quibusdam anilibus occupatus inter Milesias Punicas Apulei sui et ludicra litteraria consenesceret”.

Macrobio, Somn. 1.2.8

Fabulae, quarum nomen indicat falsi professionem, aut tantum conciliandae auribus voluptatis aut adhortationis quoque in bonam frugem gratia repertae sunt. Auditum mulcent vel comoediae, quales Menander eiusve imitatores agendas dederunt, vel argumenta fictis casibus amatorum referta, quibus vel multum se Arbiter exercuit vel Apuleium non numquam lusisse miramur. Hoc totum fabularum genus quod solas aurium delicias profitetur e sacrario suo in nutricum cunas sapientiae tractatus eliminat.

Plutarco, Crass. 32.3-6

τὴν δὲ γερουσίαν τῶν Σελευκέων ἀθροίσας, εἰσήνεγκεν ἀκόλαστα βιβλία τῶν Ἀριστείδου Μιλησιακῶν, οὗτι ταῦτά γε καταψευδάμενος· εὐρέθη γὰρ ἐν τοῖς Ῥουστίου σκευοφόροις, καὶ παρέσχε τῷ Σουρήνῃ καθυβρίσαι πολλὰ καὶ κατασκῶψαι τοὺς Ῥωμαίους, εἰ μὴδὲ πολεμοῦντες ἀπέχεσθαι πραγμάτων καὶ γραμμάτων δύνανται τοιούτων.[...] ψεκτὸς μὲν γὰρ ὁ Ῥούστιος, ἀναιδεῖς δὲ Πάρθοι τὰ Μιλησιακὰ ψέγοντες, ὧν πολλοὶ βεβασιλεύκασιν ἐκ Μιλησίων καὶ Ἰωνίδων ἐταιρῶν γεγονότες Ἀρσακίδαι.

Apuleio, Metamorphoses, subscriptio to Book 9

ego Sallustius legi et emendavi Romae felix Olibrio et Probino viris clarissimis consulibus (395 d.C.) in foro Martis controversiam declamans oratori Endelechio; rursus Constantinopoli recognovi Caesario et Attico consulibus (397 d.C.).

Gellio 9.4.1-5

Cum e Graecia in Italiam rediremus et Brundisium iremus egressisque e nauis in terram in portu illo inclito spatiaremur, quem Q. Ennius remotiore paulum, sed admodum scito uocabulo ‘praepetem’ appellauit, fascēs librorum uenaliū expositos uidimus. ²Atque

ego auide statim pergo ad libros. ³Erant autem isti omnes libri Graeci miraculorum fabularumque pleni, res inauditae, incredulae, scriptores ueteres non paruae auctoritatis: Aristeeas Proconnesius et Isigonus Nicaeensis et Ctesias et Onesicritus et Polystephanus et Hegesias; ⁴ipsa autem uolumina ex diutino situ squalebant et habitu aspectuque taetro erant. ⁵Accessi tamen percontatusque pretium sum et adductus mira atque insperata uilitate libros plurimos aere pauco emo eosque omnis duabus proximis noctibus cursim transeo; atque in legendo carpsi exinde quaedam et notauit mirabilia et scriptoribus fere nostris intemptata eaque his commentariis aspersi, ut, qui eos lectitabit, is ne rudis omnino et ἀνήκοος inter istiusmodi rerum auditiones reperiatur.

Servio, Verg. Ge. 1.30

Thyle insula est Oceani inter septentrionalem et occidentalem plagam, ultra Britanniam, Hiberniam, Orcadas. in hac Thyle, cum sol in cancro est, dies continuus sine noctibus esse dicitur. multa praeterea miracula de hac insula feruntur, sicut apud Graecos Ctesias et Diogenes, apud Latinos Sammonicus dicit.

Apuleio, introduzione e commento ad Amore e Psiche (Met. 4.27.8 ss.; 6.25.1)

“Sed ego te narrationibus lepidis anilibusque fabulis protinus auocabo”, et incipit: “Erant in quadam ciuitate rex et regina. Hi tres numero filias forma conspicuas habuere, sed maiores quidem natu, quamuis gratissima specie, idonee tamen celebrari posse laudibus humanis credebantur, at uero puellae iunioris tam praecipua tam praeclara pulchritudo nec exprimi ac ne sufficienter quidem laudari sermonis humani penuria poterat...”

Sic captiuae puellae delira et temulenta illa narrabat anicula; sed astans ego non procul dolebam mehercules quod pugillares et stilum non habebam qui tam bellam fabellam praenotarem

Seneca, Ben. 1.3.8-9 e 1.4.5-6

(sulle ‘storie da vecchie’ cfr. Platone, Resp. 2.377a-378d; Tht. 176b; Lg. 10.887c-e)

1.3 ⁸*Chrysippus quoque, penes quem subtile illud acumen est et in imam penetrans veritatem, qui rei agenda causa loquitur et verbis non ultra quam ad intellectum satis est, utitur, totum librum suum his ineptiis replet, ita ut de ipso officio dandi, accipiendi, reddendi beneficii pauca admodum dicat; nec his fabulas, sed haec fabulis inserit. ⁹Nam praeter ista, quae Hecaton transcribit, tres Chrysippus Gratias ait Iouis et Eurynomes filias esse, aetate autem minores quam Horas, sed meliuscula facie et ideo Veneri datas comites. [...]*

1.4 ⁵*Istae vero ineptiae poetis relinquuntur, quibus aures oblectare propositum est et dulcem fabulam nectere. ⁶At qui ingenia sanare et fidem in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, serio loquantur et magnis viribus agant;*

nisi forte existimas levi ac fabuloso sermone et anilibus argumentis prohiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum novas tabulas.

Apuleio, Met. 1.5-19 (storia di Aristomene)

5 ¹At ille: “Istud quidem quod polliceris aequi bonique facio, uerum quod inchoaueram porro exordiar. Sed tibi prius deierabo solem istum omniudentem deum me uera comperta memorare, ²nec uos ulterius dubitabitis si Thessaliae proximam ciuitatem perueneritis, quod ibidem passim per ora populi sermo iactetur quae palam gesta sunt. ³Sed ut prius noritis cuiatis sim, qui sim: <Aristomenes sum>, Aegiensis; audite et quo quaestu me teneam: melle uel caseo et huiusce modi cauponarum mercibus per Thessaliam Aetoliam Boeotiam ultro citro discurrens. ⁴Comperto itaque Hypatae, quae ciuitas cunctae Thessaliae antepollet, caseum recens et sciti saporis admodum commodo pretio distrahi, festinus adcurri id omne praestinatorus. ⁵Sed ut fieri adsolet, sinistro pede profectum me spes compendii frustrata est; omne enim pridie Lupus negotiator magnarius coemerat. Ergo igitur inefficaci celeritate fatigatus commodum uespera oriente ad balneas processeram:

6 ¹ecce Socraten contubernalem meum conspicio. Humi sedebat scissili palliastro semiamictus, paene alius lurore, ad miseram maciem deformatus, qualia solent fortunae decermina stipes in triuiis erogare. ²Hunc talem, quamquam necessarium et summe cognitum, tamen dubia mente propius accessi. ‘Hem’, inquam ‘mi Socrates, quid istud? Quae facies? Quod flagitium? At uero domi tuae iam defletus et conclamatus es, liberis tuis tutores iuridici prouincialis decreto dati, ³uxor persolutis feralibus officiis luctu et maerore diuturno deformata, diffletis paene ad extremam captiuitatem oculis suis, domus infortunium nouarum nuptiarum gaudiis a suis sibi parentibus hilarare compellitur. At tu hic laruale simulacrum cum summo dedecore nostro uiseris’.

⁴‘Aristomene’, inquit ‘ne tu fortunarum lubricas ambages et instabiles incursiones et reciprocas uicissitudines ignoras’, et cum dicto sutili centunculo faciem suam iam dudum punicantem prae pudore obtexit ita ut ab umbilico pube tenus cetera corporis renudaret. ⁵Nec denique perpessus ego tam miserum aerumnae spectaculum iniecta manu ut adsurgat enitor.

7 ¹At ille, ut erat, capite uelato: ‘Sine, sine’ inquit ‘fruaturs diutius tropaeo Fortuna quod fixit ipsa’.

²Effeci sequatur, et simul unam e duabus laciniis meis exuo eumque propere uestio dicam an contego et ilico lauacro trado, quod unctui, quod tersui, ipse praeministro, ³sordium enormem eluiem operose effrico, probe curato ad hospitium lassus ipse fatigatum aegerrime sustinens perduco, lectulo refoueo, cibo satio, poculo mitigo, fabulis permulceo. ⁴Iam adlubentia procliuis est sermonis et ioci et <cavillum> scitum [et cauillum], iam dicacitas timida, cum ille imo de pectore cruciabilem suspiratum ducens dextra saeuiente frontem replaudens: ⁵‘Me miserum’ inquit ‘qui dum uoluptatem gladiatorii spectaculi satis famigerabilis consector in has aerumnas incidi. ⁶Nam, ut scis optime, secundum quaestum Macedoniam profectus, dum mense decimo ibidem attentus nummator reuortor, modico prius quam Larissam accederem, per transitum spectaculum obiturus in quadam auia et lacunosa conualli a uastissimis latronibus obsessus atque omnibus priuatus tandem euado, ⁷et utpote ultime adfectus ad quandam

cauponam Meroen, anum sed admodum scitulam, deuorto, eique causas et peregrinationis diuturnae et domuitionis anxiae et spoliationis [diuturnae et dum] miserae refero; ⁸quae me nimis quam humane tractare adorta cenae gratae atque gratuita ac mox urigine percita cubili suo adplicat. ⁹Et statim miser, ut cum illa adqueui, ab unico congressu annosam ac pestilentem con<suetudinem> contraho ¹⁰et ipsas etiam lacinias quas boni latrones contegendo mihi concesserant in eam contuli, operulas etiam quas adhuc uegetus saccariam faciens merebam, quoad me ad istam faciem quam paulo ante uidisti bona uxor et mala fortuna perduxit’.

8 ¹‘Pol quidem tu dignus’ inquam ‘es extrema sustinere, si quid est tamen nouissimo extremius, qui uoluptatem Veneriam et scortum scorteum Lari et liberis praetulisti’. ²At ille digitum a pollice proximum ori suo admouens et in stuporem attonitus ‘Tace, tace’ inquit et circumspiciens tutamenta sermonis: ‘Parce’ inquit ‘in feminam diuinam, nequam tibi lingua intemperante noxam contrahas’.

³‘Ain tandem?’ inquam ‘Potens illa et regina caupona quid mulieris est?’

⁴‘Saga’ inquit ‘et diuina, potens caelum deponere, terram suspendere, fontes durare, montes diluere, manes sublimare, deos infimare, sidera extinguere, Tartarum ipsum inluminare’.

⁵‘Oro te’ inquam ‘aulaeum tragicum dimoueto et siparium scaenicum complicato et cedo uerbis communibus’.

⁶‘Vis’ inquit ‘unum uel alterum, immo plurima eius audire facta? Nam ut se ament efflictim non modo incolae uerum etiam Indi uel Aethiopes utrique uel ipsi Antichthones, folia sunt artis et nugae merae. Sed quod in conspectum plurium perpetravit, audi.

9 ¹Amatorem suum, quod in aliam temerasset, unico uerbo mutauit in feram castorem, ²quod ea bestia captiuitatis metuens ab insequentibus se praecisione genitalium liberat, ut illi quoque simile [quod uenerem habuit in aliam] proueniret. ³Cauponem quoque uicinum atque ob id aemulum deformauit in ranam, et nunc senex ille dolium innatans uini sui aduortores pristinos in faece submissus officiosis roncis raucus appellat. ⁴Alium de foro, quod aduersus eam locutus esset, in arietem deformauit, et nunc aries ille causas agit. ⁵Eadem amatoris sui uxorem, quod in eam dicacule probrum dixerat iam in sarcina praegnationis obsepto utero et repigrato fetu perpetua praegnatione damnauit, et ⁶ut cuncti numerant, iam octo annorum onere misella illa uelut elephantum paritura distenditur.

10 ¹Quae cum subinde ac multi nocerentur, publicitus indignatio percrebruit statutumque ut in eam die altera seuerissime saxorum iaculationibus uindicaretur. ²Quod consilium uirtutibus cantionum anteuortit et ut illa Medea unius dieculae a Creone impetratis indutiis totam eius domum filiamque cum ipso sene flammis coronalibus deusserat, ³sic haec deuotionibus sepulchralibus in scrobem procuratis, ut mihi temulenta narrauit proxime, cunctos in suis sibi domibus tacita numinum uiolentia clausit, ut toto biduo non claustra perfringi, non fores euelli, non denique parietes ipsi quiuerint perforari, ⁴quoad mutua hortatione consone clamitarent quam sanctissime deierantes sese neque ei manus admolituros, et si quis aliud cogitarit salutare laturos subsidium. ⁵Et sic illa propitiata totam ciuitatem absoluit. At uero coetus illius auctorem nocte intempesta cum tota domo, id est parietibus et ipso solo et omni fundamento, ut erat, clausa ad centesimum lapidem in aliam ciuitatem summo uertice montis exasperati sitam et ob id ad aquas sterilem transtulit. ⁶Et quoniam densa inhabitantium aedificia locum nouo hospiti non dabant, ante portam proiecta domo discessit’.

11 ¹‘Mira’ inquam ‘nec minus saeua, mi Socrates, memoras. ²Denique mihi quoque non paruam incussisti sollicitudinem, immo uero formidinem, iniecto non scrupulo sed lancea, ne quo numinis ministerio similiter usa sermones istos nostros anus illa cognoscat. ³Itaque maturius quieti nos reponamus et somno leuata lassitudine noctis antelucio aufugiamus istinc quam pote longissime’.

⁴Haec adhuc me suadente insolita uinolentia ac diuturna fatigatione pertentatus bonus Socrates iam sopitus stertebat altius. ⁵Ego uero adducta fore pessulisque firmatis grabatulo etiam pone cardinem supposito et probe adgesto super eum me recipio. ⁶Ac primum prae metu aliquantisper uigilo, dein circa tertiam ferme uigiliam paululum coniuo. ⁷Commodum quieueram, et repente impulsu maiore quam ut latrones crederes ianuae reserantur immo uero fractis et euolsis funditus cardinibus prosternuntur. ⁸Grabatulus alioquin breuiculus et uno pede mutilus ac putris impetus tanti uiolentia prosternitur, me quoque euolutum atque excussum humi recidens in inuersum cooperit ac tegit.

12 ¹Tunc ego sensi naturalitus quosdam affectus in contrarium prouenire. Nam ut lacrimae saepicule de gaudio prodeunt, ita et in illo nimio pauore risum nequiuu continere de Aristomene testudo factus. ²Ac dum in fimum deiectus obliquo aspectu quid rei sit grabatuli sollertia munitus opperior, uideo mulieres duas altioris aetatis; ³lucernam lucidam gerebat una, spongiam et nudum gladium altera. Hoc habitu Socratem bene quietum circumstetere. ⁴Infit illa cum gladio: ‘Hic est, soror Panthia, carus Endymion, hic Catamitus meus, qui diebus ac noctibus inlusit aetatulam meam, ⁵hic qui meis amoribus subterhabitis non solum me diffamat probris uerum etiam fugam instruit. ⁶At ego scilicet Vlixii astu deserta uice Calypsonis aeternam solitudinem flebo’. Et porrecta dextera meque Panthiae suae demonstrato: ⁷‘At hic bonus’ inquit ‘consiliator Aristomenes, qui fugae huius auctor fuit et nunc morti proximus iam humi prostratus grabatulo subcubans iacet et haec omnia conspicit, impune se laturum meas contumelias putat. ⁸Faxo eum sero, immo statim, immo uero iam nunc, ut et praecedentis dicacitatis et instantis curiositatis paeniteat’.

13 ¹Haec ego ut accepi, sudore frigido miser perfluo, tremore uiscera quatuor, ut grabatulus etiam succussu meo inquietus super dorsum meum palpitando saltaret. ²At bona Panthia: ‘Quin igitur’, inquit ‘soror, hunc primum bacchatim discerpimus uel membris eius destinatis uirilia desecamus?’

³Ad haec Meroe – sic enim reapse nomen eius tunc fabulis Socratis conuenire sentiebam –: ‘immo’ ait ‘supersit hic saltem qui miselli huius corpus paruo contumulet humo’, ⁴et capite Socratis in alterum dimoto latus per iugulum sinistrum capulo tenus gladium totum ei demergit ⁵et sanguinis eruptionem utriculo admoto excipit diligenter, ut nulla stilla compareret usquam. Haec ego meis oculis aspexi. ⁶Nam etiam, ne quid demutaret, credo, a uictimae religione, immissa dextera per uulnus illud ad uiscera penitus cor miseri contubernalis mei Meroe bona scrutata protulit, cum ille inpetu teli praesecata gula uocem immo stridorem incertum per uulnus effunderet et spiritum rebulliret. ⁷Quod uulnus, qua maxime patebat, spongia offulciens Panthia: ‘Heus tu’, inquit ‘spongia, caue in mari nata per fluium transeas’. ⁸His editis ambae, una* remoto grabatulo, uaricus super faciem meam residentes uesicam exonerant, quoad me urinae spurcissimae madore perluerent.

14 ¹Commodum limen euaserant, et fores ad pristinum statum integrae resurgunt: cardines ad foramina residunt, <ad> postes [ad] repagula redeunt, ad claustra pessuli

recurrunt. ²At ego, ut eram, etiam nunc humi proiectus inanimis nudus et frigidus et lotio perlutus, quasi recens utero matris editus, immo uero semimortuus, uerum etiam ipse mihi superuiuens et postumus uel certe destinatae iam cruci candidatus: ³'Quid' inquam 'me fiet, ubi iste iugulatus mane paruerit? Cui uidebor ueri similia dicere proferens uera? ⁴«Proclamares saltem suppetiatum, si resistere uir tantus mulieri nequibas. Sub oculis tuis homo iugulatur, et siles? ⁵Cur autem te simile latrocinium non peremit? Cur saeua crudelitas uel propter indicium sceleris arbitro pepercit? Ergo, quoniam euasisti mortem, nunc illo redi»'.

⁶Haec identidem mecum replicabam, et nox ibat in diem. Optimum itaque factu uisum est anteluculo furtim euadere et uiam licet trepido uestigio capessere. ⁷Sumo sarcinulam meam, subdita clauis pessulos reduco; at illae probae et fideles ianuae, quae sua sponte reseratae nocte fuerant, uix tandem et aegerrime tunc clauis suae crebra immissione patefiunt.

15 ¹Et 'Heus tu, ubi es?' inquam; 'Valuas stabuli absolue, antelucio uolo ire'. Ianitor pone stabuli ostium humi cubitans etiam nunc semisomnus: ²'Quid? Tu' inquit 'ignoras latronibus infestari uias, qui hoc noctis iter incipis? Nam etsi tu alicuius facinoris tibi conscius scilicet mori cupis, nos cucurbitae caput non habemus ut pro te moriamur'.

³'Non longe' inquam 'lux abest. Et praeterea quid uiatori de summa pauperie latrones auferre possunt? An ignoras, inepte, nudum nec a decem palaestritis despoliari posse?'

⁴Ad haec ille marcidus et semisopitus in alterum latus reuolutus: 'Vnde autem' inquit 'scio an conuectore illo tuo, cum quo sero deuorteras, iugulato fugae mandes praesidium?'

⁵Illud horae memini me terra dehiscente ima Tartara inque his canem Cerberum prorsus esurientem mei prospexisse. ⁶Ac recordabar profecto bonam Meroen non misericordia iugulo meo pepercisse, sed saeuitia cruci me reseruasse.

16 ¹In cubiculum itaque reuersus de genere tumultuario mortis mecum deliberabam. ²Sed cum nullum aliud telum mortiferum Fortuna quam solum mihi grabattulum subministraret, 'Iam iam grabattule' inquam 'animo meo carissime, qui mecum tot aerumnas exanclasti conscius et arbiter quae nocte gesta sunt, ³quem solum in meo reatu testem innocentiae citare possum, tu mihi ad inferos festinanti sumministra telum salutare', ⁴et cum dicto restim, qua erat intextus, adgredior expedire ac tiglio, quod fenestrae subditum altrinsecus prominebat, iniecta atque obdita parte funiculi et altera firmiter in nodum coacta ascenso grabattulo ad exitium sublimatus et immisso capite laqueum induo. ⁵Sed dum pede altero fulcimentum quo sustinebar repello, ut ponderis deductu restis ad ingluuiem adstricta spiritus officia discluderet, ⁶repente putris alioquin et uetus funis dirumpitur, atque ego de alto recidens Socraten – nam iuxta me iacebat – superruo cumque eo in terram deuoluor.

17 ¹Et ecce in ipso momento ianitor introrumpit exerte clamitans: 'Vbi es tu qui alta nocte immodice festinabas et nunc stertis inuolutus?'

²Ad haec nescio an casu nostro an illius absono clamore experrectus Socrates exurgit prior et 'Non' inquit 'inmerito stabularios hos omnes hospites detestantur. ³Nam iste curiosus dum inportune irrumpit – credo studio rapiendi aliquid – clamore uasto marcidum alioquin me altissimo somno excussit'.

⁴Emergo laetus atque alacer insperato gaudio perfusus et: 'Ecce, ianitor fidelissime, comes [et pater meus] et frater meus, quem nocte ebrius occisum a me calumniabar', et cum dicto Socraten deosculabar amplexus. ⁵At ille, odore alioquin spurcissimi

humoris percussus quo me Lamiae illae infecerant, uehementer aspernatur: 6'Apage te' inquit 'fetorem extremae latrinae', et causas coepit huius odoris comiter inquirere. 7'At ego miser adficto ex tempore absurdo ioco in alium sermonem intentionem eius denuo deriuo et iniecta dextra: 8'Quin imus' inquam 'et itineris matutini gratiam capimus?' Sumo sarcinulam et pretio mansionis stabulario persoluto capessimus uiam.

18 *1Aliquantum processeramus, et iam iubaris exortu cuncta conlustrantur. Et ego curiose sedulo arbitrabar iugulum comitis, qua parte gladium delapsum uideram, 2et mecum: 'Vesane', aio 'qui poculis et uino sepultus extrema somniasti. 3Ecce Socrates integer sanus incolumis. Vbi uulnus? Spongia <ubi>? Vbi postremum cicatrix tam alta, tam recens?' 4Et ad illum: 'Non' inquam 'immerito medici fidi cibo et crapula distentos saeua et grauia somnare autumant; 5mihi denique, quod poculis uesperis minus temperaui, nox acerba diras et truces imagines optulit, ut adhuc me credam cruore humano aspersum atque impiatum'.*

6Ad haec ille subridens: 'At tu' inquit 'non sanguine sed lotio perfusus es. 7Verum tamen et ipse per somnium iugulari uisus sum mihi, nam et iugulum istum dolui et cor ipsum mihi auelli putauit, et nunc etiam spiritu deficior et genua quatior et gradu titubo et aliquid cibatus refouendo spiritu desidero'.

8'En' inquam 'paratum tibi adest ientaculum', et cum dicto manticam meam humero exuo, caseum cum pane propere ei porriigo, et 'Iuxta platanum istam residamus' aio.

19 *1Quo facto et ipse aliquid indidem sumo eumque auide essitantem aspiciens aliquanto intentiore macie atque pallore buxio deficientem uideo. 2Sic denique eum uitalis color turbauerat ut mihi prae metu, nocturnas etiam Furias illas imaginanti, 3frustulum panis quod primum sumseram quamuis admodum modicum mediis faucibus inhaereret ac neque deorsum demere neque sursum remeare posset. 4Nam et breuitas ipsa commeantium metum mihi cumulabat. 5Quis enim de duobus comitum alterum sine alterius noxa peremptum crederet? 6Verum ille, ut satis detruncauerat cibum, sitire impatienter coeperat; 7nam et optimi casei bonam partem auide deuorauerat, et haud ita longe radices platani lenis fluuius in speciem placidae paludis ignauus ibat argento uel uitro aemulus in colorem. 8'En' inquam 'explere latice fontis lacteo'. Adsurgit et oppertus paululum planiorem ripae marginem complicitus in genua adpronat se auidus adfectans poculum. 9Necdum satis extremis labiis summum aquae rorem attigerat, et iugulo eius uulnus dehiscit in profundum patorem et illa spongia de eo repente deuoluitur eamque paruus admodum comitatur cruor. 10Denique corpus exanimatum in flumen paene cernuat, nisi ego altero eius pede retento uix et aegre ad ripam superiorem adtraxi, 11ubi defletum pro tempore comitem misellum arenosa humo in amnis uicinia sempiterna contexi. 12Ipse trepidus et eximie metuens mihi per diuersas et auias solitudines aufugi et quasi conscius mihi caedis humanae relicta patria et lare ultroneum exilium amplexus nunc Aetoliam nouo contracto matrimonio colo'.*

Ouidio, Met. 11.291-345 (storia di Chione)

*forsitan hanc volucrem, rapto quae uivit et omnes
terret aves, semper pennas habuisse putetis:
vir fuit (et-tanta est animi constantia-iam tum
acer erat belloque ferox ad vimque paratus)*

<i>nomine Daedalion. illo genitore creatis,</i>	295
<i>qui vocat Auroram caeloque novissimus exit,</i>	
<i>culta mihi pax est, pacis mihi cura tenendae</i>	
<i>coniugiique fuit, fratri fera bella placebant:</i>	
<i>illius virtus reges gentesque subegit,</i>	
<i>quae nunc Thisbaeas agitat mutata columbas.</i>	300
<i>nata erat huic Chione, quae dotatissima forma</i>	
<i>mille procos habuit, bis septem nubilis annis.</i>	
<i>forte revertentes Phoebus Maiaque creatus,</i>	
<i>ille suis Delphis, hic vertice Cyllenaeo,</i>	
<i>videre hanc pariter, pariter traxere colorem.</i>	305
<i>spem veneris differt in tempora noctis Apollo;</i>	
<i>non fert ille moras virgaque movente soporem</i>	
<i>virginis os tangit: tactu iacet illa potenti</i>	
<i>vimque dei patitur; nox caelum sparserat astris:</i>	
<i>Phoebus anum simulat praereptaque gaudia sumit.</i>	310
<i>ut sua maturus complevit tempora venter,</i>	
<i>alipedis de stirpe dei versuta propago</i>	
<i>nascitur Autolycus furtum ingeniosus ad omne,</i>	
<i>candida de nigris et de candentibus atra</i>	
<i>qui facere adsuerat, patriae non degener artis;</i>	315
<i>nascitur e Phoebos (namque est enixa gemellos)</i>	
<i>carmine vocali clarus citharaque Philammon.</i>	
<i>quid peperisse duos et dis placuisse duobus</i>	
<i>et forti genitore et progenitore nitenti</i>	
<i>esse satam prodest? an obest quoque gloria multis?</i>	320
<i>obfuit huic certe! quae se praeferre Dianae</i>	
<i>sustinuit faciemque deae culpavit, at illi</i>	
<i>ira ferox mota est “factis” que “placebimus” inquit.</i>	
<i>nec mora, curvavit cornu nervoque sagittam</i>	
<i>inpulit et meritam traiecit harundine linguam.</i>	325
<i>lingua tacet, nec vox temptataque verba sequuntur,</i>	
<i>conantemque loqui cum sanguine vita reliquit;</i>	
<i>quam miser amplexans ego tum patriumque dolorem</i>	
<i>corde tuli fratricum pio solacia dixi,</i>	
<i>quae pater haut aliter quam cautes murmura ponti</i>	330
<i>accipit et natam delamentatur ademptam;</i>	
<i>ut vero ardentem vidit, quater impetus illi</i>	
<i>in medios fuit ire rogos, quater inde repulsus</i>	
<i>concita membra fugae mandat similisque iuvenco</i>	
<i>spicula crabronum pressa cervice gerenti,</i>	335
<i>qua via nulla, ruit. iam tum mihi currere visus</i>	
<i>plus homine est, alasque pedes sumpsisse putares.</i>	
<i>effugit ergo omnes veloxque cupidine leti</i>	
<i>vertice Parnasi potitur; miseratus Apollo,</i>	
<i>cum se Daedalion saxo misisset ab alto,</i>	340

*fecit avem et subitis pendentem sustulit alis
 oraque adunca dedit, curvos dedit unguibus hamos,
 virtutem antiquam, maiores corpore vires,
 et nunc accipiter, nulli satis aequus, in omnes
 saevit aves aliisque dolens fit causa dolendi.*

345

Plinio il giovane, Epist. 7.27.5-11

⁵*Erat Athenis spatiosa et capax domus sed infamis et pestilens. Per silentium noctis sonus ferri, et si attenderes acrius, strepitus uinculorum longius primo, deinde e proximo reddebatur: mox adparebat idolon, senex macie et squalore confectus, promissa barba horrenti capillo; cruribus compedes, manibus catenas gerebat quatiebatque. ⁶Inde inhabitantibus tristes diraeque noctes per metum uigilabantur; uigiliam morbus et crescente formidine mors sequebatur. Nam interdium quoque, quamquam abscesserat imago, memoria imaginis oculis inerrabat, longiorque causis timoris timor erat. Deserta inde et damnata solitudine domus totaque illi monstro relicta; proscribatur tamen, seu quis emere seu quis conducere ignarus tanti mali uellet.*

⁷*Venit Athenas philosophus Athenodorus, legit titulum audito- que pretio, quia suspecta uilitas, percunctatus omnia docetur ac nihilo minus, immo tanto magis conducit. Vbi coepit ad uesperascere, iubet sterni sibi in prima domus parte, poscit pugillares stilum lumen, suos omnes in interiora dimittit; ipse ad scribendum animum oculos manum intendit, ne uacua mens audita simulacra et inanes sibi metus fingeret. ⁸Initio, quale ubique, silentium noctis; dein concuti ferrum, uincula moueri. Ille non tollere oculos, non remittere stilum, sed affirmare animum auribusque praetendere. Tum crebrescere fragor, aduentare et iam ut in limine, iam ut intra limen audiri. Respicit, uidet agnoscitque narratam sibi effigiem. ⁹Stabat innuebatque digito similis uocanti. Hic contra ut paulum exspectaret manu significat rursusque ceris et stilo incumbit. Illa scribentis capiti catenis insonabat. Respicit rursus idem quod prius innuentem, nec moratus tollit lumen et sequitur. ¹⁰Ibat illa lento gradu quasi grauis uinculis. Postquam deflexit in aream domus, repente dilapsa deserit comitem. Desertus herbas et folia concerpta signum loco ponit. ¹¹Postero die adit magistratus, monet ut illum locum effodi iubeant. Inueniuntur ossa inserta catenis et implicita, quae corpus aeuo terraque putrefactum nuda et exesa reliquerat uinculis; collecta publice sepeliuntur. Domus postea rite conditis manibus caruit.*

Petronio 61-63

61 ¹*postquam ergo omnes bonam mentem bonamque valetudinem sibi optarunt, Trimalchio ad Nicerotem respexit et ²'solebas' inquit 'suavius esse in convictu; nescio quid nunc taces nec muttis. oro te, sic felicem me videas, narra illud quod tibi usu venit'. ³Niceros delectatus affabilitate amici 'omne me' inquit 'lucrum transeat, nisi iam dudum gaudimonio dissilio, quod te talem video. ⁴itaque hilaria mera sint, etsi timeo istos scholasticos, ne me [de]rideant. viderint: narrabo tamen; quid enim mihi aufert qui ridet? satius est rideri quam derideri'. ⁵'haec ubi dicta dedit', talem fabulam exorsus*

est: ⁶‘cum adhuc servirem, habitabamus in vico angusto; nunc Gavillae domus est. ibi, quomodo dii volunt, amare coepi uxorem Terentii coponis: noveratis Melissam Tarentinam, pulcherrimum bacciballum. ⁷sed ego non mehercules corporaliter <illam> [autem] aut propter res vene[ra]rias curavi, sed magis quod benemoria fuit. ⁸si quid ab illa petii, numquam mihi negatum... fecit assem, semissem habui: in illius sinum demandavi, nec umquam fefellit sum. ⁹huius contubernalis ad villam supremum diem obiit. itaque per scutum per ocream egi aginavi, quemadmodum ad illam pervenirem: <scitis> autem, in angustiis amici apparent.

62 ¹forte dominus Capuae exierat ad scruta scita expedienda. ²nactus ego occasionem persuadeo hospitem nostrum ut mecum ad quintum miliarium veniat. ³erat autem miles, fortis tamquam Orcus. apoculamur nos circa gallicinia, luna lucebat tamquam meridie. ⁴venimus inter monimenta: homo meus coepit ad stelas facere, sedeo ego cantabundus et stelas numero. ⁵deinde ut respexi ad comitem, ille exuit se et omnia vestimenta secundum viam posuit. mihi [in] anima in naso esse, stabam tamquam mortuus. ⁶at ille circumminxit vestimenta sua, et subito lupus factus est. nolite me iocari putare; ut mentiar, nullius patrimonium tanti facio. ⁷sed, quod coeperam dicere, postquam lupus factus est, ululare coepit et in silvas fugit. ⁸ego primitus nesciebam ubi essem, deinde accessi, ut vestimenta eius tollerem: illa autem lapidea facta sunt. ⁹qui mori timore nisi ego? gladium tamen strinxi et †matauitatau† umbras cecidi, donec ad villam amicae meae pervenirem. ¹⁰in larvam intravi, paene animam ebullivi, sudor mihi per bifurcum volabat, oculi mortui, vix umquam refectus sum. ¹¹Melissa mea mirari coepit, quod tam sero ambularem, et “si ante” inquit “venisses, saltem nobis adiutasses; lupus enim villam intravit et omnia pecora tamquam lanius sanguinem illis misit. nec tamen derisit, etiam si fugit; servus enim noster lancea collum eius traiecit”. ¹²haec ut audivi, operire oculos amplius non potui, sed luce clara †hac nostri† domum fugi tamquam copo compilatus, et postquam veni in illum locum in quo lapidea vestimenta erant facta, nihil inveni nisi sanguinem. ¹³ut vero domum veni, iacebat miles meus in lecto tamquam bovis, et collum illius medicus curabat. intellexi illum versipellem esse, nec postea cum illo panem gustare potui, non si me occidisses. viderint alii quid de hoc exopinissent; ego si mentior, genios vestros iratos habeam.’

63 ¹attonitis admiratione universis ‘salvo’ inquit ‘tuo sermone’ Trimalchio ‘si qua fides est, ut mihi pili inhorruerunt, quia scio Niceronem nihil nugarum narrare: ²immo certus est et minime linguosus. nam et ipse vobis rem horribilem narrabo: asinus in tegulis. ³cum adhuc capillatus essem, nam a puero vitam Chiam gessi, ipsimi nostri delicatus decessit, mehercules margaritum, catamitus et omnium numerum. ⁴cum ergo illum mater misella plangeret et nostrum plures in tristimonio essemus, subito strigae coeperunt: putares canem leporem persequi. ⁵habebamus tunc hominem Cappadocem, longum, valde audaculum et qui valebat: poterat bovem iratum tollere. ⁶hic audacter stricto gladio extra ostium procucurrit, involuta sinistra manu curiose, et mulierem tamquam hoc loco – salvum sit quod tango – mediam traiecit. audimus gemitum, et – plane non mentiar – ipsas non vidimus. ⁷baro autem noster introversus se proiecit in lectum, et corpus totum lividum habebat quasi flagellis caesus, quia scilicet illum tetigerat mala manus. ⁸nos cluso ostio redimus iterum ad officium, sed dum mater amplexaret corpus filii sui, tangit et videt manuciolum de stramentis factum. non cor habebat, non intestina, non quicquam: scilicet iam puerum strigae involaverant et supposuerant stramenticium vavatonem. ⁹rogo vos, oportet credatis, sunt mulieres

plussciae, sunt Nocturnae, et quod sursum est, deorsum faciunt. ¹⁰ceterum baro ille longus post hoc factum numquam coloris sui fuit, immo post paucos dies phreneticus periit’.

Orazio, Sat. 2.6.77 ss. (Il topo di campagna e il topo di città)

*Cervius haec inter vicinus garrit anilis
ex re fabellas. siquis nam laudat Arelli
sollicitas ignarus opes, sic incipit: ‘olim
rusticus urbanum murem mus paupere fertur 80
accepisse cavo, veterem vetus hospes amicum,
asper et attentus quaesitis, ut tamen artum
solveret hospitii animum. quid multa? neque ille
sepositi ciceris nec longae invidit avenae,
aridum et ore ferens acinum semesaque lardi 85
frusta dedit, cupiens varia fastidia cena
vincere tangentis male singula dente superbo,
cum pater ipse domus palea porrectus in horna
esset ador loliumque, dapis meliora relinquens.
tandem urbanus ad hunc “quid te iuvat” inquit, “amice, 90
praerupti nemoris patientem vivere dorso?
vis tu homines urbemque feris praeponere silvis?
carpe viam, mihi crede, comes, terrestria quando
mortalis animas vivunt sortita neque ulla est
aut magno aut parvo leti fuga: quo, bone, circa, 95
dum licet, in rebus iucundis vive beatus,
vive memor, quam sis aevi brevis.” haec ubi dicta
agrestem pepulere, domo levis exsilit; inde
ambo propositum peragunt iter, urbis aventes
moenia nocturni subrepere. iamque tenebat 100
nox medium caeli spatium, cum ponit uterque
in locuplete domo vestigia, rubro ubi cocco
tincta super lectos canderet vestis eburnos
multaque de magna superessent fercula cena,
quae procul exstructis inerant hesterna canistris. 105
ergo ubi purpurea porrectum in veste locavit
agrestem, veluti succinctus cursitat hospes
continuatque dapes nec non verniliter ipsis
fungitur officiis, praelambens omne quod adfert.
ille cubans gaudet mutata sorte bonisque 110
rebus agit laetum convivam, cum subito ingens
valvarum strepitus lectis excussit utrumque.
currere per totum pavidi conclave magisque
exanimes trepidare, simul domus alta Molossis
personuit canibus. tum rusticus: “haud mihi vita 115*

*est opus hac” ait et “valeas: me silva cavosque
tutus ab insidiis tenui solabitur ervo.”“*

Marziale 14.183-196

14.183 Homeri *Batrachomachia*

*Perlege Maeonio cantatas carmine ranas
Et frontem nugis solvere disce meis.*

14.184 Homerus in pugillaribus membraneis

*Ilias et Priami regnis inimicus Ulixes
Multiplici pariter condita pelle latent.*

14.185 Vergili *Culex*

*Accipe facundi Culicem, studiose, Maronis,
Ne nucibus positis arma virumque legas.*

14.186 Vergilius in membranis

*Quam brevis inmensum cepit membrana Maronem!
Ipsius vultus prima tabella gerit.*

14.187 Menandrou *Thais*

*Hac primum iuvenum lascivos lusit amores;
Nec Glycera pueri, Thais amica fuit.*

14.188 Cicero in membranis

*Si comes ista tibi fuerit membrana, putato
Carpere te longas cum Cicerone vias.*

14.189 Monobyblos Properti

*Cynthia-facundi carmen iuvenale Properti-
Accepit famam, non minus ipsa dedit.*

14.190 Titus Livius in membranis

*Pellibus exiguis artatur Livius ingens,
Quem mea non totum bibliotheca capit.*

14.191 Sallustius

*Hic erit, ut perhibent doctorum corda virorum,
Primus Romana Crispus in historia.*

14.192 Ovidi *Metamorphosis* in membranis

*Haec tibi, multiplici quae structa est massa tabella,
Carmina Nasonis quinque decemque gerit.*

14.193 Tibullus

*Ussit amatorem Nemesis lasciva Tibullum,
In tota iuvit quem nihil esse domo.*

14.194 Lucanus

*Sunt quidam, qui me dicant non esse poetam:
Sed qui me vendit bybliopola putat.*

14.195 Catullus

*Tantum magna suo debet Verona Catullo,
Quantum parva suo Mantua Vergilio.*

14.196 Calvi de aquae frigidae usu

*Haec tibi quae fontes et aquarum nomina dicit,
Ipsa suas melius charta natabat aquas.*

Ovidio, Tristia 2.471-492

*sunt aliis scriptae, quibus alea luditur, artes-
hoc est ad nostros non leve crimen avos-
quid valeant tali, quo possis plurima iactu
figere, damnosos effugasque canes;
tessera quos habeat numeros, distante vocato 475
mittere quo deceat, quo dare missa modo;
discolor ut recto grassetur limite miles,
cum medius gemino calculus hoste perit,
ut dare bella sequens sciat et revocare priorem,
nec tuto fugiens incommitatus eat; 480
parva sit ut ternis instructa tabella lapillis,
in qua vicisse est continuasse suos;
quique alii lusus-neque enim nunc persequar omnes-
perdere, rem caram, tempora nostra solent.
ecce canit formas alius iactusque pilarum, 485
hic artem nandi praecipit, ille trochi.
composita est aliis fucandi cura coloris;
hic epulis leges hospitioque dedit;
alter humum, de qua fingantur pocula, monstrat,
quaeque, docet, liquido testa sit apta mero. 490
talia luduntur fumoso mense Decembri,
quae damno nulli composuisse fuit.*

Plauto, Persa 392 e Stichus 400**Persa 392**

librorum eccillum habeo plenum soracum.

Stichus 400

ibo intro ad libros et discam de dictis melioribus.

Passio SS. Quattuor Coronatorum 22

Veniens vero Diocletianus ex Sirmis post menses undecim, ingressus est Romam. Et statim iussit in terras Traianas templum Asclepii aedificari et simulacrum fieri ex lapide proconisso [sc. proconnesio]. Quod cum factum fuisset praecepit omnes curas in eodem templo in praegomas [sc. praeconias] aeneas cum characteribus infigi, et iussit ut omnes militiae venientes ad simulacrum Asclepii sacrificiis et ad turificandum compellerentur, maxime urbanae praefecturae milites.

Agostino, Civ. 22.8.21-22

21. *Si enim miracula sanitarum, ut alia taceam, ea tantummodo velim scribere, quae per hunc martyrem, id est gloriosissimum Stephanum, facta sunt in colonia Calamensi et in nostra, plurimi conficiendi sunt libri, nec tamen omnia colligi poterunt, sed tantum de quibus libelli dati sunt, qui recitarentur in populis. Id namque fieri voluimus, cum videremus antiquis similia divinarum signa virtutum etiam nostris temporibus frequentari et ea non debere multorum notitiae deperire. Nondum est autem biennium, ex quo apud Hipponem regium coepit esse ista memoria, et multis, quod nobis certissimum est, non datis libellis de his, quae mirabiliter facta sunt, illi ipsi qui dati sunt ad septuaginta ferme numerum pervenerant, quando ista conscripsi. Calamae vero, ubi et ipsa memoria prius esse coepit et crebrius dantur, incomparabili multitudine superant.*

22. *Uzali etiam, quae colonia Uticae vicina est, multa praeclara per eundem martyrem facta cognovimus; cuius ibi memoria longe prius quam apud nos ab episcopo Evodio constituta est. Sed libellorum dandorum ibi consuetudo non est vel potius non fuit; nam fortasse nunc esse iam coepit. Cum enim nuper illic essemus, Petroniam, clarissimam feminam, quae ibi mirabiliter ex magno atque diuturno, in quo medicorum adiutoria cuncta defecerant, languore sanata est, hortati sumus, volente supradicto loci episcopo, ut libellum daret, qui recitaretur in populo, et oboedientissime paruit.*